

Marek Bebak

Sylwetka twórcza Andrzeja Paszkwicza OCD

Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ nr 6, 1-8

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SYLWETKA TWÓRCZA ANDRZEJA PASZKIEWICZA OCD

Zbiór muzykaliów wawelskich, przechowywanych obecnie w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej (dalej jako AKKK) obejmuje szereg utworów przeznaczonych na chór męski (czasem z towarzyszeniem organów). Są to kompozycje przeznaczone dla kapeli rorantystów, która działała na Wawelu od 1543 roku. Bogaty repertuar rorantystów stanowiły zarówno kompozycje szesnastowieczne, polskie, obce, jak i utwory późniejsze, często współczesne kolejnym kopistom¹. Kapeliści wykonywali utwory cenionych kompozytorów europejskich (włoskich, francuskich, hiszpańskich) oraz twórców mniej znanych. Część kompozycji zachowała się w stanie niekompletnym. Wśród nich znajdujemy mszę sygnowaną monogramem A. P. Jest to *Missa de Passione Domini*, którą od wielu lat muzykolodzy przypisują bądź Asprilio Pacellemu, bądź Andrzejowi Paszkiewiczowi. Nikt dotąd jednak nie próbował tej kwestii jednoznacznie rozstrzygnąć. Istnieje jednak możliwość dokonania analizy mszy pod względem stylu i porównania go z twórczością jednego i drugiego kompozytora, którzy ze względu na lata życia, tworzyli muzykę o nieco innym charakterze. Niniejszy artykuł stanowi wprowadzenie do szerszego studium, w którym podejmujemy próbę identyfikacji autora mszy na podstawie porównawczej analizy stylistycznej.

¹ Na przykład *Cantilena de Passione Domini* Andrzeja Paszkiewicza skomponowana w 1669 roku została wpisana do ksiąg głosowych już w 1670 roku. Na podstawie analizy pisma udało się zidentyfikować kopistę, którym był Maciej Arnulf Miskiewicz, związany z kapelą rorantystów od ok. IX 1651 roku (był substytutem). Później został pełnoprawnym członkiem zespołu, a następnie jej prepozytem (w latach 1660–1682). Znany jest głównie jako kopista dzieł wokalnych ówczesnych polskich kompozytorów polskich (zwłaszcza B. Pękiela); por. Aleksandra Patalas, *Miskiewicz Maciej Arnulf*, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM*, t. 6 M, red. Elżbieta Dziębowska, Kraków 2000, s. 282.

Pierwszy z wymienionych kompozytorów, Asprilio Pacelli jest postacią ogólnie znaną². Urodził się w 1570 roku w Vasciano, miejscowości położonej we włoskiej Umbrii. Początki i rozkwit jego muzycznej kariery związane są z kapelami rzymskimi. Jako chłopiec-sopranista występował w Cappella Giulia (być może kształcił się tam pod kierunkiem Palestriny). Następnie związany był z uczelniami jezuickimi Collegio Inglese oraz Collegio Germanico, a w 1602 roku został kapelmistrzem w Cappella Giulia – zespole rzymskiej bazyliki San Pietro, osiągając tym samym szczyt kariery muzycznej we Włoszech. Na stanowisku tym nie pozostał długo, bo jeszcze w 1602 roku przybył do Polski by objąć funkcję kapelmistrza królewskiego Zygmunta III Wazy i pozostał nim aż do śmierci w 1623 roku.

Mniej znanym twórcą jest Andrzej Paszkiewicz (ok. 1635?–1685 Lublin) – teolog, kompozytor i członek zakonu karmelitów bosych.

Stan badań

Pierwsze wzmianki w literaturze muzykologicznej na temat Paszkiewicza pojawiły się w pierwszej połowie XX wieku³, lecz zawierają błędy. Badacze twierdzili, że kompozytor był karmelitą ze Skalki i przyjmowali za datę powstania utworu *Cantilena de Passione Domini* rok 1670, podczas gdy była to data wpisu kompozycji do księgi głosowej⁴. Błędy skorygował na podstawie przeprowadzonych badań archiwalnych Adolf Chybiński w 1925 roku⁵. Zdzisław Jachimecki w kolejnych swoich pracach⁶ dalej podawał błędne informacje, rozszerzając je o wiadomości dotyczące dwóch *Agnus Dei*, które wydał Henryk Opieński w 1918 roku jako kompozycje Andrzeja Paszkiewicza⁷.

² Por. Aleksandra Patalas, *Pacelli Asprilio*, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM*, t. 7 N-Pa, red. Elżbieta Dziębowska, Kraków 2002, ss. 241-243; tam też bibliografia.

³ Aleksander Poliński, *Dzieje muzyki polskiej w zarysie*, Lwów 1907, s. 145; Zdzisław Jachimecki, *Historia muzyki polskiej*, Kraków 1920, s. 97.

⁴ Por. inskrypcja w głosie basowym z AKKK, sygn. Kk.1.7, s. 122: *Cantilena de Passione D[omi]ni gratia[rum] actoria | auth[ore] R. P[adre] Andrea Paszkiewicz Ord[o] Carm[elitarum] Discalc[eatorum] | Crac. S[acrae] Theologiae Lectore et Concionator dignissimo | A[nno] D[omini] 1669. fact[um] A[nno] D[omini] vo scripta 1670 A[d] M[aiorem] | D[ei] G[loriam]*.

⁵ Adolf Chybiński, *O kilku domniemanych znanych i nieznanach kompozytorach polskich z XVII i XVIII w.*, „Przegląd Muzyczny” 1925 nr 13/14 i 15/16.

⁶ Zdzisław Jachimecki, *Muzyka polska cz. II*, w: *Polska, jej dzieje i kultura*, Warszawa 1921-31, s. 24; idem, *Muzyka polska w rozwoju historycznym od czasów najdawniejszych do doby obecnej*, t. 1., cz. 1., Kraków 1948, s. 220.

⁷ Henryk Opieński, *La musique polonaise*, Paryż 1918, ss. 48-56.

Nowe wiadomości o życiu i twórczości kompozytora przyniosły dopiero badania prowadzone w latach siedemdziesiątych XX wieku przez Alicję Wardęcką (1974)⁸, która po przeanalizowaniu materiałów źródłowych znacznie rozszerzyła biogram Paszkiewicza. Podjęła także próbę scharakteryzowania jego stylu kompozytorskiego na podstawie analizy jedyne go znanego jej utworu O. Andrzeja – *Cantilena de Passione Domini* oraz porównania jej z kompozycjami Jana Krenera i Jana Radomskiego.

W 1981 roku opublikowana została praca Benignusa Józefa Wanata OCD, w której podaje on informację, że „przez pewien czas (w l. 1660-1670) organistą i kierownikiem chóru [karmelitańskiego – M. B.] był o. Andrzej od św. Teresy (Andrzej Paskowicz lub Paszkiewicz) utalentowany kompozytor. Komponował msze św. dla chóru na 4 głosy i inne utwory muzyki sakralnej. Wykładał klerykom teologię oraz prowadził seminarium śpiewu gregoriańskiego i polifonicznego”⁹. Autor nie podał jednakże źródła, z którego zasięgnął takie informacje. Nie wiemy też, gdzie i kiedy Paszkiewicz mógł nauczyć się gry organowej, o której pisze ojciec B. Wanat.

Dalsze informacje dotyczące Paszkiewicza przedstawiła w 2002 roku, w oparciu o dotychczasową literaturę i badania archiwalne, Aleksandra Patalas¹⁰. Opracowanie to stało się punktem wyjścia dla autora niniejszego tekstu.

Życie ojca Andrzeja Paszkiewicza w zakonie Karmelitów Bosych

Pierwszą znaną datą z życia Andrzeja Paszkiewicza jest rok 1652, w którym 11 marca wstąpił do nowicjatu zakonu karmelitów bosych w Krakowie i otrzymał imię o. Andrzej od św. Teresy. W tym czasie w mieście istniały dwa domy zakonne tego zgromadzenia. Starszy, pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny na przedmieściu Wesoła, istniał w latach 1605-1787. Był to dom przeznaczony dla nowicjatu, gdzie klerycy przebywali rok, natomiast bracia konwersi dwa lata, po czym składali uroczyste śluby zakon-

⁸ Alicja Wardęcka, *Rękopis BUAM Ch. 189 – twórczość a cappella Andrzeja Paszkiewicza, Jana Krenera i Jana Radomskiego*, praca magisterska napisana w Katedrze Historii i Teorii Muzyki Uniwersytetu Jagiellońskiego pod kierunkiem Zygmunta M. Szwejkowskiego, Kraków 1974.

⁹ Benignus Józef Wanat OCD, *Kult Świętego Józefa Oblubieńca NMP u Karmelitów Bosych w Krakowie*, Kraków 1981, s. 114-115.

¹⁰ Aleksandra Patalas, *Paszkiewicz Andrzej*, w: *Encyklopedia Muzyczna PWM*, t. 7 N-Pa, red. Elżbieta Dziębowska, Kraków 2002, s. 362.; informacje biograficzne dotyczące Andrzeja Paszkiewicza znajdują się w Archiwum oo. Karmelitów Bosych w Czernej (sygn. ANPK 3, AKC63), Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (Acta Pontificalia z 1658), Bibliotece PAN w Krakowie (rkp. 2335/II) oraz w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego (rkp. 40).

ne. Drugi dom zakonny, pod wezwaniem świętych Michała i Józefa, powstał w 1618 roku u stóp wzgórza wawelskiego, już w obrębie murów obronnych¹¹. W klasztorze tym między innymi odbywano studia w zakresie teologii.

Klasztor karmelitów bosych pw. św. Michała i św. Józefa w Krakowie

Zgodnie ze zwyczajem rok po wstąpieniu do zakonu Paszkiewicz złożył śluby zakonne. Po uroczystych ślubach klerycy udawali się na trzyletni kurs filozoficzny. Aby móc podjąć naukę, neoprofes musiał choć w podstawowym zakresie znać łacinę, której nie uczono w nowicjacie. Zazwyczaj jeszcze przed wstąpieniem do zakonu kandydaci uczyli się tego języka w szkołach Uniwersytetu Krakowskiego lub w kolegiach jezuickich. Paszkiewicz musiał więc uczęszczać do takiej szkoły przed 1652 rokiem, skoro w 1655 roku ukończył kurs filozofii chrześcijańskiej, który prowadzony był w klasztorze w Lublinie.

Klasztor Karmelitów Bosych pod wezwaniem Matki Bożej Szkaplerznej w Lublinie ufundowany został 29 kwietnia 1610 roku jako drugi na ziemiach polskich. Miał pełnić funkcję domu studiów dla młodych zakonników. Pierwszy kurs filozofii uruchomiono w 1611 roku. Początkowo karmelici otrzymali położony poza murami miasta kościół św. Ducha. Ze względu na kult obrazu Matki Boskiej i związany z nim cud, jaki miał miejsce w 1642 roku, zaczęto zbierać fundusze na utworzenie kapeli, która miała uświetniać muzyką nabo-

¹¹ Dostępne online: www.karmel.pl/prowincja/baza.php?id=01 (stan z 27.05.2009 r.).

żeństwa maryjne. Wiadomo, że w 1666 roku kanonik Marcin Ościechowski polecił kapelistom, aby w każdą sobotę wykonywali litanie przed obrazem Najświętszej Marii Panny¹². Kult maryjny był obecny we wszystkich ówczesnych świątyniach polskich, także lubelskich. Być może właśnie na jedną z takich uroczystości skomponował Paszkiewicz, wielokrotny gość lubelskiego domu zakonnego, swą litanie maryjną, o której wiemy tylko tyle, że wykonywała ją kapela karmelitów trzewickowych w Krakowie na Piasku oraz kapela pijarów w Prievidzy¹³.

Kolejnym etapem formacji duchowej w zakonie karmelitów bosych po kursie filozofii był czteroletni kurs teologiczny. Trzy lata poświęcano na wykład teologii dogmatycznej (scholastycznej) i rok na zgłębianie teologii moralnej i Pisma Świętego. Przymuszcza się po trzech latach udzielano święceń kapłańskich. W 1658 roku Andrzej Paszkiewicz ukończył więc studia z teologii dogmatycznej, które odbył w klasztorze św. Michała i św. Józefa w Krakowie, a 13 października 1658 roku udzielono mu święceń kapłańskich.

Następne dwa lata spędził kompozytor w Lublinie. Po ukończeniu kursów teologicznych mógł zostać lektorem filozofii, a później teologii. W tym celu musiał przez rok lub dwa pełnić funkcję korepetytora i pomagać studentom na kursie filozoficznym, choć brak dokumentów potwierdzających sprawowanie tej funkcji. Prawdopodobnie po rocznej praktyce korepetytorskiej został lektorem filozofii, a zwyczaj zakonny obowiązywał nowych lektorów do przeprowadzenia pełnego kursu. Dopiero wtedy mógł być mianowany lektorem teologii. Wiemy, że od 1660 do 1670 roku Andrzej Paszkiewicz wykładał teologię w klasztorze św. Michała i Józefa w Krakowie. Wydaje się zatem, że hipoteza o rocznej praktyce korepetytorskiej jest prawdopodobna.

W latach 1670-73 przebywał w Lublinie, kolejne trzy lata spędził w Wiśniczu, gdzie w dokumentach występuje jako drugi egzaminator. Klasztor w Wiśniczu był *votum* Stanisława Lubomirskiego za zwycięstwo pod Chocimiem (1621). Budowę rozpoczęto w 1622 roku, a już w 1630 roku uroczyste wprowadzono do niego nowicjat przeniesiony z Krakowa, który pozostał tam do 1645 roku¹⁴. W pewnym czasie klasztor pełnił funkcję domu studiów. Brak

¹² Ludwik Gawroński, *Muzyka religijna w Lublinie w latach 1574-1794*, Lublin 1996, ss. 54-63.

¹³ Aleksandra Patalas, *Polonica w inwentarzach słowackich z lat 1581-1718*, „Muzyka” 2002, nr 2, ss. 97-107.

¹⁴ Dostępne online: www.karmel.pl/historia/baza.php?id=20 (stan z 27.05.2009 r.).

bliższych danych na temat przeznaczenia klasztoru w latach pobytu Paszkiewicza nie pozwala stwierdzić, kogo lektor teologii mógł egzaminować.

Klasztor i kościół karmelitów bosych w Wiśniczu

Oficjalnie od 14 maja, a faktycznie od 31 maja 1676 roku do 1679 roku kompozytor pełnił funkcję podprzeora w pustelni karmelitów bosych w Czernej. Klasztor ten został ufundowany w 1629 roku przez Agnieszkę z Tęczyńskich Firlejową jako erem. Przybywali do niego zakonnicy z innych klasztorów karmelitańskich, aby pogłębić życie duchowe. W eremie obowiązywała ścisła samotność i milczenie¹⁵.

Ostatnie lata swojego życia (1679–1685) Paszkiewicz spędził w Lublinie, gdzie pełnił funkcję definitora prowincjalnego. Zmarł w pierwszych miesiącach 1685 roku.

¹⁵ Początkowo pustelnicy w okresie Adwentu i Wielkiego Postu udawali się do pustelni oddalonych nieco od klasztoru. Termin ten z powodu zimnego klimatu za zgodą kapituły generalnej w 1671 roku przesunięto na okres Oktawy Wielkanocy do Zesłania Ducha Świętego oraz 15 dni po uroczystości św. Teresy od Jezusa; Por. Benignus Józef Wanat, *Tajemnice życia eremów na Bielanach i w Czernej. Paralelizm wartości, ideowych, artystycznych i przestrzennych do końca XVIII w.*, Kraków 2005, s. 6.; Zob. także: www.karmel.pl/pobierz/index.php (stan z 27.05.2009 r.).

Źródła do twórczości A. Paszkiewicza

Paszkiewicz poza działalnością pedagogiczną i duszpasterską zajmował się także muzyką. Był kompozytorem znanym w środowisku krakowskim i poza nim, o czym świadczą odpisy utworów Paszkiewicza przechowywane w zbiorach AKKK oraz kompozycje wymieniane w inwentarzach. W AKKK, wśród partesów roranckich, zachował się jeden jego utwór, którego autorstwo jest niewątpliwe: *Cantilena de Passione Domini* o incipicie *Tibi laus, tibi gloria*, przeznaczony na cztery głosy męskie (alt, tenor I, tenor II, bas). W archiwum znajdują się dwa przekazy tej kompozycji¹⁶. Pierwszy obejmuje trzy głosy wokalne (brak tenoru II), drugi przekazuje wszystkie cztery głosy. *Cantilena de Passione Domini* powstała w 1669 roku, a rok później została wpisana do ksiąg głosowych. Świadczy o tym inskrypcja w jednym z głosów (Kk. I. 7/4). Utwór mieści się w *stile antico*, o czym świadczą: obsada a cappella, technika polifoniczna, długonutowy *c.f.* w tenorze II.

W 1918 roku Henryk Opieński wydał według kopii sporządzonej przez Józefa Surzyńskiego dwa *Agnus Dei* z *Missa Quadrivoca* skomponowanej rzekomo w 1669 roku przez o. Andrzeja Paszkiewicza. Takiej mszy nie znajdujemy w zbiorach wawelskich, trudno więc potwierdzić wiarygodność tego wydania.

Kompozycje Paszkiewicza były znane i prawdopodobnie wykonywane przez kapelę karmelitów trzewickowych na Piasku. W inwentarzu muzykaliów tej kapeli¹⁷, spisany w latach 1665-1685, wymienia się trzy kompozycje, których autorem mógł być Andrzej Paszkiewicz. Jest to *Missa Aut. A. P. a 12* (nr 106 w inwentarzu), która znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie *Missa Wisniciansa a 8* anonimowego autora (nr 105)¹⁸. Pod numerem 152 znajduje się motet *Nil canitur And. Pasz. a 13*, natomiast pod numerem 415 wpisano *Litaniae A.P. a 5 4 Instrum.*

Litaniae Lauretanae Paszkiewicz a 7. 2C. A. T. B. 2 Violini figuruje w inwentarzu muzykaliów klasztoru pijarów w Prievidzy z lat 1690–1693¹⁹. Być może jest ona tożsama z *Litaniami* z inwentarza kapeli Karmelitów na Piasku.

¹⁶ Sygnatury Kk.I.7 oraz Kk.I.9 wg Marta Pielech, Tadeusz Maciejewski, *Invenarium rerum musiacium in Archivo Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis*, Warszawa 2001 (maszynopis udostępniany w AKKK).

¹⁷ Tadeusz Maciejewski, *Inwentarz muzykaliów kapeli karmelickiej w Krakowie na Piasku z lat 1665-1684*, „Muzyka” 1976 nr 2, ss. 77-99.

¹⁸ Andrzej Paszkiewicz przebywał w latach 1670-1673 w Wiśniczu.

¹⁹ Aleksandra Patalas, *Polonica...*, op. cit., ss. 97-107.

Jeśli wymienione kompozycje są faktycznie autorstwa Paszkiewicza, oznaczałoby to, że tworzył on nie tylko w *stile antico*, ale również w *stile moderno*. Niestety wymienione utwory nowszego typu uznać musimy za zaginione.

Kompozycje Paszkiewicza mogły być wykonywane także w innych ośrodkach (w Lublinie lub Wiśniczu), ale jak dotąd brak na ten temat wiadomości.

O. Andrzej Paszkiewicz jest jedynym znanym obecnie polskim kompozytorem wywodzącym się ze zgromadzenia karmelitów bosych²⁰. Niestety nie dysponujemy wieloma informacjami na temat muzyki u krakowskich karmelitów. Wiemy, że zawsze podczas większych świąt, takich jak uroczystości odpustowe, środowe msze wotywnie o św. Józefie, zakonnicy korzystali z usług zespołu wokalnie-instrumentalnego. W siedemnastym wieku zapraszano kapelę katedralną, natomiast w następnym stuleciu kapelę jezuicką z kościoła świętych Piotra i Pawła²¹.

Twórczość Paszkiewicza pokazuje, że warto bliżej poznać zbiory archiwalne zakonu karmelitów bosych. Być może przeprowadzenie w nich kwerend spowoduje odkrycie innych, nieznanych obecnie dzieł kompozytorów karmelitańskich?

²⁰ Na stronie internetowej Krakowskiej Prowincji Karmelitów Bosych zamieszczony został artykuł Benignusa J. Wanata OCD pt. *W kręgu piękna – sztuka karmelitańska*, który pisze: „Zakon miał również utalentowanych muzyków, kapelmistrzów i kompozytorów. Do historii przeszli ze znacznym dorobkiem kompozytorskim artyści: Elias Vannini (1644-1709), Lorenzo Penna (1631-1693) – należący do Accademia Filarmonica i Accademia dei Filaschi w Bolonii, Zacharias Zanetti (1594) z Bolonii, Aleksander Tadei (+1667), Pietro Columbina z Wenecji, Andrzej od św. Teresy Paszkiewicz (+1685) OCD, z Krakowa”. Por. <http://www.karmel.pl/historia/baza.php?id=23> (stan z 27.05.2009 r.).

²¹ Więcej na ten temat, zob. Benignus Józef Wanat OCD, *Kult Świętego Józefa...*, op. cit., ss. 112-121.